

Kielitietoisuus ja kielikäsitys tilanteisen kääntämisen käytänteitä ohjaavina tekijöinä

Johdanto

Kaksi- ja monikieliset kokoukset ovat tyyppillisiä monille organisaatioille, ja niitä toteutetaan tilanteen luonteesta riippuen erilaisin kielellisin ratkaisuin (ks. esim. Nikko 2009). Yksi mahdollisuus on järjestää ammattitulkkaus, kuten tehdään esimerkiksi kaksikielisten kaupunkien valtuustojen kokouksissa. Oma lukunsa ovat kokoukset, joissa ei ole ammattitulkkausta, mutta osallistujilla on silti mahdollisuus puhua omaa kieltään. Tällaisia kokouksia on monilla vapaa-muotoisesti kokoontuvilla ryhmillä niin yrityksissä kuin julkisella sektorillakin, mutta myös muodollisia kokouksia toteutetaan tällä tavalla. Suomessa esimerkiksi kaksikielisten maakuntien ja kaupunkien toimielimissä ja kaksikielisissä virastoissa on muodollisia kaksikielisiä kokouksia ilman tulkkausta.

Tämä kirjoitus pohjautuu hankkeeseen, jossa tunnustetaan luottamushenkilöorganisaation kielellisiä käytänteitä sekä selvitetään niihin liittyviä viestinnällisiä haasteita. Yhden osatutkimuksen aineistona ovat Pohjanmaan maakunnan yhteistyöryhmän kaksikieliset kokoukset. Kokoukset ovat muodollisia ja kaksikielisiä siten, että puheenjohtaja ja asiantuntijat puhuvat sekä suomea että ruotsia ja osallistujat saavat käyttää omaa kieltään valintansa mukaan (Pilke & Salminen 2013; Koskela & Pilke 2014).

Kaksikielisen muodollisen kokouksen onnistuminen ilman ammattitulkkausta edellyttää, että puheenjohtaja ja esittelijät käyttävät kahta kieltä siten, että kaikki kokouksen osallistujat kielitaidon tasosta

riippumatta voivat osallistua kokoukseen. Käytän tällaisesta toiminnasta nimitystä *tilanteinen kääntäminen*. Tällä terminvalinnalla haluan korostaa toiminnan prosessiluonnetta: kokouksen edetessä on jatkuvasti tunnistettava tilanteet, joissa yhdellä kielellä esitetty asia on sanottava myös toisella kielellä. Kyseessä ei ole sama asia kuin Blomin ja Gumperzin (1986) kuvaama *tilanteinen koodinvaihto* (*situational codeswitching*), joka sekin liittyy tilanteisiin, joissa puhetilanne, keskustelukumppani tai toimintatyyppi ohjaa tiettyjen normien tai konventioiden mukaisesti kielen vaihtamista. Tilanteisen koodinvaihdon käsitteeseen liittyy kuitenkin ajatus siitä, että sosiaalinen tilanne muuttuu, esimerkiksi muodollisesta epämuodolliseksi, kun kieltä vaihdetaan. Kaksikielisissä muodollisissa kokouksissa näin ei tapahdu, vaan konteksti on sama käytetystä kielestä riippumatta. Tässä kirjoituksessa tilanteinen kääntäminen on siis juuri *kääntämistä* termin laajassa merkityksessä sekä suullisena että kirjallisena (ks. esim. Toury 1995: 254; Halverson 2010). Näin se kattaa kaikki mahdolliset tavat ja muodot, joilla kertaalleen yhdellä kielellä esitetty kokoussisältö esitetään uudelleen toisella kielellä siten, että erikielisillä osallistujilla on mahdollisuus pysyä mukana vuorovaikutuksessa.

Tämän kirjoituksen tavoitteena on pohtia, mitä metakielellinen puhe paljastaa kaksikielisen kokouksen kielellisiä valintoja ohjaavista asenteista, normeista ja kääntämisen käytänteistä. Kirjoituksessa lähdetään siitä, että metakielellisen puheen perusteella voitaisiin tehdä joitakin päätelmiä kokouksen kielellisiä valintoja ohjaavista voimista (ks. Coupland &

Jaworski 2004: 26; Mäntynen, Halonen, Pietikäinen & Solin 2012: 333–334). Termillä *metakielellinen puhe* viitataan tässä kirjoituksessa lyhyden vuoksi kaikkien kieleen ja kielenkäyttöön liittyvään puheeseen. Se siis kattaa myös meta-kommunikatiivisen puheen, joka puolestaan on puhetta kielen käytöstä ja laajemmin koko viestintätilanteesta. (Ks. Lucy 1993: 18; Mertz & Yovel 2003.)

Vaihtoehtoisia termejä tilanteiselle kääntämiselle

Sellaisia kielellisiä ja viestinnällisiä valintoja, jotka tekevät kokoukseen osallistumisen mahdolliseksi kielestä riippumatta, voidaan kutsua myös *kielenvälitykseksi* (*language brokering*, ks. esim. Koskela 2012; Del Torto 2008: 79). Sitä esiintyy monikielisissä keskusteluissa, joissa joku osallistujista ottaa tehtäväkseen huolehtia siitä, että myös ne, jotka eivät hallitse molempia tai kaikkia käytettäviä kieliä, voivat osallistua. Kielenvälitys terminä on kuitenkin liitetty ensisijaisesti maahanmuuttoon, arkitilanteisiin ja lasten toimintaan. Lisäksi siinä korostuvat kielellinen ja kulttuurinen identiteetti. Siten se ei suoraan sovellu suomalaisen muodollisen kokouksen kontekstiin, jossa toimitaan kahdella kielellä saman kulttuurin sisällä. (Ks. esim. del Torto 2008; Harjunpää 2011.)

Myös termi *maallikkokääntäminen* on kaksikielisen muodollisen kokouksen osalta ongelmallinen, koska kääntämistä tekevät puheenjohtaja ja esittelijät, jotka siis kääntävät *työssään* eli ammatillisessa kontekstissa, joskaan eivät *työkseen*. He myös saavat tehtävistään korvauksen, vaikka eivät juuri kääntämisestä. (Ks. Pérez-González & Susam-Saraeva 2012.) Toinen vastaava termi, *ei-ammattilinen kääntäminen* (*non-professional translation*, ks. esim. ma.), korostaa sitä, että tekijällä ei yleensä ole kääntäjänkoulutusta

eikä muuta kielitieteellistä koulutusta (ks. mas. 151). Pelkkä koulutus ei kuitenkaan tee kenestäkään kokoustilanteessa kääntäjää. Lisäksi ongelmana on, että *ei-ammattillisuus* sanana johtaa helposti vaikeuttelemaan, että kääntämisen laatu olisi jotenkin ammattimaista kääntämistä heikompa. Näistä syistä olen päättänyt käyttää termiä *tilanteinen kääntäminen*, jolla pyrin havainnollistamaan sitä, että toimintaan osallistuja ei ole tilanteessa kääntäjän tai tulkin roolissa, vaan kääntäminen liittyy hänen muihin tehtäviinsä ja rooleihinsa kokouksessa. Käytettiinpä ilmiöstä mitä termiä tahansa, käsitteessä on olennaista, että joku toimii tietoisesti ja aktiivisesti muodollisessa tilanteessa helpottaakseen toisten osallistumista. Tätä ei tehdä yhteisöllisyyden ja vuorovaikutuksen ylläpitämisen vuoksi vaan pikemminkin normien ohjaamana (vrt. Blom & Gumperz 1986: tilanteinen vs. metaforinen koodinvaihto). Lisäksi muodollisissa kokouksissa osa tilanteisesta kääntämisestä perustuu ammattilaisten tekemiin kirjallisiin käännöksiin. Erityisesti puheenjohtaja ja kokouksessa esiintyvät asiantuntijat esittävät asiansa kahdella kielellä käännetyn kirjallisen aineiston pohjalta. Näitä ovat käännetyt kokousdokumentit (mm. esityslista liitteinen) sekä PowerPoint-esitykset.

Tilanteinen kääntäminen, kielitietoisuus ja kielikäsitteisyys

Tilanteinen kääntäminen on muodollisessa kokouksessa etupäässä puheenjohtajan ja esittelijöiden toimintaa, jota ohjaavat toisaalta sosiaaliset normit eli osallistujien oikeus käyttää omaa kieltään ja toisaalta toimijoiden kyky tunnistaa ne kohdat, joissa kääntämistä tarvitaan. Kääntämisen tarpeen havaitseminen kokouksen tapahtumien virrassa edellyttää, että toimijat seuraavat aktiivisesti, mitä milläkin kielellä sanotaan. Täl-

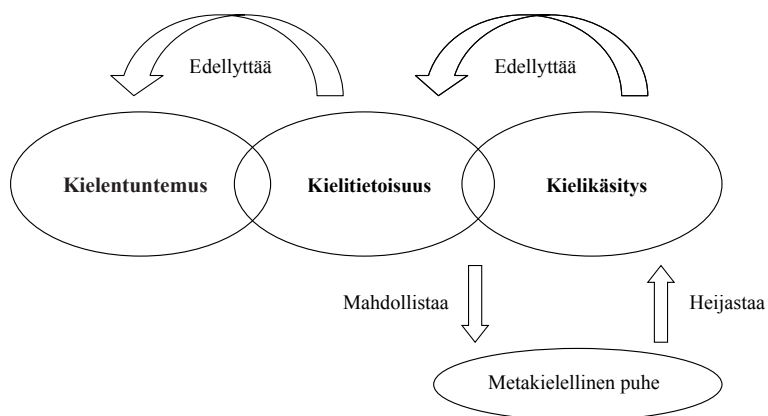
lainen havainnointi puolestaan edellyttää kielitietoisuutta, joka voidaan määritellä väljästi yksilön kyvyksi hahmottaa kielen asemaa sosiaalisessa toiminnassa (ks. Coupland & Jaworski 2004: 26). Tämä on tärkeää, koska tilanteinen kääntäminen muodollisissa kokouksissa on sosiaalista toimintaa. Samalla siihen liittyy kielikäsitys eli tietyn yhteisön jaettu ymmärrys kielen olemuksesta, käytöstä ja roolista yhteisössä (vrt. Alanen 2000: 114–115; Mäntynen ym. 2012).

Tilanteinen kääntäminen edellyttää siis tekijöiltään kielitaitoa ja siihen liittyvää tietoa, kielitietoisuutta ja sosiaalista kykyä kielestä. Tämäntyyppisen toiminnan kuvaamiseen voidaan soveltaa Variksen (2012: 28–30; ks. myös Saviniemi 2015: 30–32) äidinkielen oppikirjojen kielikäsitysten tutkimista varten luomaa mallia. Malli suhteuttaa kielen tuntemuksen, kielitietoisuuden ja kielikäsityksen käsitteet toisiinsa kuviossa 1 esitetyllä tavalla. Saviniemen (mts. 31) mukaan näiden yläkäsitteenä voidaan lisäksi pitää kielideologian käsitettä. Variksen (mts. 28–30) mukaan kielitietoisuus yksilön kognitiivisena ominaisuutena edellyttää, että ihmisellä on kielen tuntemusta, esimer-

kiksi tietoa kielen rakenteista ja käytöstä. Samoin yhteisöllinen kielikäsitys voi syntyä vain, jos taustalla on sekä tietoa kielestä että tietoisuutta siitä, mitä kielellä tehdään. Lisäksi on tunnistettava, miksi kieltä käytetään, kuten käytetään. Kielitietoisuus on Variksen (mp.) mukaan yksilöllistä, kun taas kielikäsitys on ensisijaisesti kollektiivista, vaikkakin käsitteet ovat osittain päällekkäisiä.

Sekä kielitietoisuus että kielikäsitys ovat implisiittisiä ja usein tiedostamattomia, mutta ne voivat tulla esiin metakielellisen puheen myötä. Näin tällainen puhe heijastaa kielikäsityksiä ja samalla kielenkäyttöä ohjaavia sosiaalisia normeja, kuten kuviossa 1 esitetään. Kuten Coupland ja Jaworski (2004: 26) toteavat, metakielelliset ilmaukset heijastavat sosiaalisia rakenteita ja jaettu arvoja:

The "meta" dimension of language in use points precisely to an interaction between socially structured meanings and values for talk and their activation in local contexts under local contingencies. (Coupland & Jaworski 2004: 26.)

Kuvio 1. Metakielellisen puheen suhde kielen tuntemukseen, kielitietoisuuteen ja kielikäsitykseen Variksen (2012) mallia mukailten.

Kaksikielisyystutkimuksessa kieli-tietoisuuteen viitataan myös termillä metalingvistinen tietoisuus, jolla tarkoitetaan yksilön kykyä pohtia eksplisiittisesti kielen luonnetta, varsinkin kielen rakennetta, ja toimivuutta (Rauch, Naumann & Jude 2011: 2). Juuri metalingvistisen tietoisuuden kehittymistä on pidetty tilanteisen kääntämisen oppimisen edellytyksenä (Pérez-González & Susam-Saraeva 2012: 150). Termiin metalingvistinen tietoisuus liittyy vahva kielen rakenteen painotus, joka toisin kuin kielenoppimiseen liittyvissä tilanteissa ei ole kaksikielisissä kokouksissa keskeinen, joten käytän tässä kirjoituksessa sen sijasta termiä kieli-tietoisuus.

Kaksikielisten muodollisten kokousten osallistujien kielellisiä valintoja ohjaavat kuviossa 1 hahmotetulla tavalla heidän kielitaitonsa (kuviossa kielentuntemus), yksilöllinen kielitietoisuutensa ja jaettu kielikäsitelmänsä. Kielentuntemukseen liittyy esimerkiksi puhujan yksi- tai kaksikielisyys, joka puolestaan vaikuttaa sekä kielitietoisuuteen että kielikäsitelmiin. Kielitaidon rooli tilanteisessa kääntämisessä on muodollisissa kaksikielisissä kokouksissa tärkeä, mutta ei ratkaiseva, koska kaksikielisellä alueella kielilaki (423/2003) edellyttää esittelijöinä toimivilta virkamiehiltä tiettyä kielitaidon tasoja. Tästä syystä kaksikielisissä muodollisissa kokouksissa tilanteisen kääntämisen toteuttamisen tapoja ja yleistä toimivuutta ohjaavat kielitaitoa vahvemmin konventiot sekä motivaatioon ja sosiaaliin taitoihin liittyvät tekijät, jotka taas liittyvät läheisesti kielikäsitelmiin.

Kaksikielisen kokouksen kontekstissa kielikäsitelmät muodostavat kognitiivisen, emotiivisen ja sosiopsykologisen pohjan, jonka kautta kaksikielisen kokouksen osallistajat ymmärtävät kielen. Käsitelmät ovat varsin pysyviä, mutta samalla myös sosiaalisia ja vuorovaikutteisia. Ne koskevat molempia kokouksessa käytettä-

viä kieliä, ja niillä on taipumus vaikuttaa kielenkäyttötilanteessa tehtyihin havaintoihin ja kielellisiin valintoihin. Niillä on myös vaikutusta siihen, mitä pidetään oikeana ja vääränä. (Ks. Varis 2012: 30–31.) Kaksikielisten muodollisten kokouksien osallistujilla voidaan olettaa olevan osin yhteinen, paikallisesta kulttuurista ja kokemuksista nouseva kielikäsitelmä.

Tilanteisen kääntämisen onnistuminen edellyttää, että kaksikielisen kokouksen puheenjohtajalla ja esittelijöillä on tiettyjä taitoja, asenteita ja valmiuksia. Näitä voidaan myös tietoisesti kehittää, jos ne tunnustetaan riittävän tarkasti. Ammattikäntäjiltä vaaditaan monipuolista strategista kompetenssia, kuten kielitaitoa, asiaosaamista, kääntämisen normien ja etiikan tuntemusta ja teknistä osaamista eri muodoissa, sekä motivaatiota (ks. esim. Göpferich 2009; PACTE 2005, 2007; EMT Expert Group 2009). Tilanteisessa kääntämisessä taas korostuu osaamisen interpersonaalinen ulottuvuus (ks. EMT Expert Group 2009) eli motivaatio, kielitaito ja asiaosaaminen. Motivaatioon liittyvät myös kiinteästi sosiaaliset taidot eli kyky tunnistaa tilanteet, joissa kääntäminen on tarpeen tai sillä on käyttöä. Samalla tilanteinen kääntäminen voi toimia myös asiantuntijuuden ja vallan välineenä. Esimerkiksi monikielisiä kokouksia Suomi-Kiina-kontekstissa tutkinut Virkkula-Räsänen (2010: 518–519) on todennut, että vahvan kielitaidon omaava osallistuja voi ylläpitää sosiaalisia suhteita ja myönteistä ilmapiiriä tiivistämällä suomenkielisen puheen englanniksi kiinalaisille osallistujille.

Tilanteiseen kääntämiseen vaikuttavia tekijöitä voidaan tarkastella meta-kielellisen puheen kautta (ks. Mäntynen ym. 2012: 333). Metakielellisen puheen tutkiminen tilanteisen kääntämisen yhteydessä perustuu oletukseen, että ainakin osassa kääntämiseen liittyvistä

tilanteista syntyy tarvetta kommentoida kieltä ja kielenkäyttöä. Tällainen tarve nousee esiin erityisesti silloin, kun jotakin tärkeää ei käännetä ja näin vahingossa tai tietoisesti rikotaan osallistujien kielelliset oikeudet varmistavaa konventiota, jonka mukaan keskeisimmät asiat pitää esittää kahdella kielellä.

Metakielellinen puhe muodollisessa kaksikielisessä kokouksessa

Metakielelliset ilmaukset ovat aidossa tilanteissa ja hetkessä tuotettuja ja kertovat näin kielikäytöksistä ja niiden taustalla vaikuttavista asenteista. Toisaalta, koska kaksikieliset muodolliset kokoukset ovat rakenteeltaan vakiintuneita, spontaania puhetta on melko vähän, minkä vuoksi metakielellinen puhe ei ole kovin yleistä. Seuraavaksi esittelen yhden esimerkin, joka on peräisin Pohjanmaan maakunnan yhteistyöryhmän kaksikielisestä muodollisesta kokouksesta, joka on pidetty 11.2.2011. Taustaksi on syytä mainita, että Pohjanmaan maakunta on kaksikielinen ja ruotsi on enemmistökieli (ks. tarkemmin Pilke & Salminen 2013). Esimerkin teksti on litteroitu audio- ja videotallenteiden pohjalta ilman erikoismerkkejä. Metakielellinen puhe (rivit 42–50) on merkitty esimerkkiin kursivilla.

1 **Osallistuja:** Jo, det som jag sku
2 vilja framföra här, det gäller just
3 den här ERUF, den där europeiska
4 regionala utvecklingsfonden, så
5 man har ju fört ganska mycket
6 diskussioner på nationell nivå om
7 nu att hur och på vilket sätt det ska
8 se ut det här följande, och det som
9 är oroväckande så, där så det är
10 det att man diskuterar liksom dom
11 här företagsstödena där att ska
12 man använda dom här pengarna
13 till företagsstöd eller inte. Och i
14 fall man inte gör det, jag tycker
15 det är alldeles för stora pengar för

16 att man sku använda riktigt sån
17 hän allmänt utvecklande och för
18 att utveckla, vad heter nu, raken-
19 teita och så här, utan det är, det är
20 ändå på nationell nivå så är det
21 en 120 till 140 miljoner som kom-
22 mer till företagsstöd via dom här,
23 så att jag tycker ju nog det sku vara
24 bra om förbundena också sku
25 kunna ta upp det här och säga att
26 för att vi blir utan företagsstöd-
27 pengar om inte vi använder dom
28 här pengarna i fortsättningen
29 också till företagsstöd. Så det här
30 tycker jag nog sku vara ett starkt
31 gemensamt intresse som både för-
32 bundena och ELY-centralena
33 skulle ha att föra fram det här, att
34 absolut det är alldeles för stora
35 pengar för att sätta på bara allmän
36 utveckling, utan man ska sätta de
37 direkt så att den här, ska vi säga,
38 viiminen niin kun edunsaaja fak-
39 tiskt får dom här pengarna att de
40 gynnar liksom företagen i vår re-
41 gion och i Finland.
42 **Puheenjohtaja:** *Kan du ta det där*
43 *på finska också så, nämligen jag*
44 *tycker att det här är nånting som*
45 *vi kunde skriva om.*
46 **Esittelijä:** *Nå jag tänkte att om jag*
47 *tar det här.*
48 **Puheenjohtaja:** *Ja, nå okej, vem*
49 *som helst.*
50 **Osallistuja:** *Ihan miten vaan.*
51 **Esittelijä:** Joo, elikkä tosiaan
52 niinku N. nostit esille niin, tämä
53 kansalliset, niinku tässä nyt rusta-
54 taan samaan aikaan myöskin kan-
55 sallista aluekehityspolitiikkaa ja
56 silloin meidän pitää olla tarkkoina
57 siinä, että minkälaisia linjavetoja
58 ministeriö tekee. Ja tätä työtähän
59 nytten vie eteenpäin valtion-
60 varainministeriö. Ja nää yritys-
61 tuet, jotka T. otit esille, niin siellä
62 ei oo vielä sitä päätöstä, että tu-
63 leeko niihin avustusta sitten jat-

64 kossa siltä kansalliselta rahoituk-
65 sen puolelta vai rahoitetaanko
66 niitä sieltä EAKR-puolelta. Ja tää
67 on meidän maakunnan kannalta
68 erittäin tärkeää tietää, koska nyt-
69 hän niin ku näistä ELY-keskuksen
70 esityksistä on käynyt ilmi, niin
71 meillä pääpaino on siellä EAKR-
72 rahoissa. Niillä tuetaan sitten yri-
73 tysten suoria investointeja. Och
74 sen är en annan sak som är också
75 viktig att komma ihåg att det är
76 mening att det här kommande
77 strukturfondsperiod och det här
78 stöd som kommer till landet, så
79 det omfattar hela landet. Och jag
80 har tagit upp på ett möte att vi får
81 inte göra sådana begränsningar i,
82 på nationellt sida som vi har gjort
83 tidigare. (11.2.2011)

Tilanteisen kääntämisen näkökulmasta esimerkiksi voidaan tehdä useita päätelmiä. Ensiksikin on ilmeistä, että kaikkea yhdellä kielellä sanottua ei käännetä toiselle kielelle. Esimerkiksi puheenjohtajan kommentit kääntämisestä ovat vain ruotsiksi eikä niitä välitetä suomeksi (rivit 42–45 ja 48–49). Tässä aineistossa toisella kielellä välitetään nimenomaan olennaiset asiat, joten olennaisuuden arviointi nousee keskeiseen rooliin (ks. myös Gutt 2000). Esimerkissä asian olennaisuutta arvioi puheenjohtaja, mikä kuuluu osana puheenjohtajan rooliin kaksikielisessä kokouksessa. Puheenjohtajan kielitietoisuutta osoittaa, että hän pyytää kokouksen osallistujaa toistamaan ruotsinkielisen puheenvuoronsa myös suomeksi. Puheenjohtaja suuntaa meta-kielellisen kommenttinsa suoraan puhujalle hänen käyttämällään kielellä eli ruotsiksi.

Kokouksessa vallitsevan kielikäsitteksen mukaisesti pyyntö esittää asia myös suomeksi ei ole puheenjohtajan näkökulmasta kohtuuton. Hän olettaa tai tie-

tää puhujan kielitaidon riittävän tähän. Hänen toimintansa perustuu sosiaalista normia peilaten kokemukseen siitä, mitä kummallakin kielellä näissä kokouksissa yleensä tehdään ja miksi niitä käytetään, kuten käytetään. Sosiaaliset normit määrittelevät, millainen ajattelu, arvot, uskomukset ja asenteet ovat soveliaita, sekä myös sen, millainen käyttäytyminen on hyväksyttävää käytännön tilanteissa (ks. esim. Sulkunen 1994: 102–106; Mäntynen ym. 2012: 331–332). Kun kokous aina toteutetaan kaksikielisenä, kahdella kielellä toimimisesta tulee arvo sinänsä, vaikka toiminnan tavat vaihtelevatkin tilanteittain (ks. Koskela & Puskala 2012). Silti kahdella kielellä toimiminen ei tässä aineistossa ole pelkästään symbolista. Vaikka osallistujien kielitaidon taso on varsin korkea, se vaihtelee, ja lisäksi käsiteltävät asiat ovat paikoin niin erikoistuneita, että niiden ymmärtäminen on haastavaa kielestä riippumatta.

Kuten edellä totesin, kaksikielisessä kokouksessa puheenjohtaja ja esittelijät puhuvat yleensä kahta kieltä ja osallistujat joko yhtä kieltä tai molempia kieliä. Tämä perustuu kielilakiin, mutta muodostaa kokouksessa myös sosiaalisen normin. Saman normin mukaisesti osallistujien ei rutiininomaisesti oleteta käyttävän kahta kieltä, ja tilanteinen kääntäminen eli osallistujien osallistumismahdollisuuksien varmistaminen on ensisijaisesti puheenjohtajan tehtävä. Esimerkissä toimitaan lopuksi sen sosiaalisen normin mukaisesti, että esittelijä puhuu kahta kieltä mutta osallistujien ei tarvitse niin tehdä.

Laajemmin tilanteisen kääntämisen näkökulmasta voidaan kysyä, onko esittelijän tarjoama ”käännös” (rivit 51–83) osanottajien osallistamisen kannalta riittävä. Esittelijä viittaa osallistujan puheenvuoron sisältöön, mutta ei suoraan välitä suomeksi osallistujan mielipidettä, että EAKR-rahoja tulee voida käyttää yritystukiin (rivit 10–13). Sen sijaan esittelijä

tu esiin oman näkökulmansa vuoropuheluna osallistujan puheenvuoron kanssa (rivit 51–66). Tässä suhteessa esittelijän toiminta poikkeaa ammattitulkauksesta, jossa tulkin tulee toistaa tulkattavan näkökulma sellaisenaan muuttaen sitä mahdollisimman vähän. Suomenkielisille osallistujille välittyy, mistä ruotsinkielinen osallistuja puhui, mutta ei tarkalleen, mitä hän siitä sanoi. Kokouksessa vallitsevan kielikäsityksen mukaan taso koetaan riittävänä ja se on jaetun ymmärryksen mukainen, koska asiaan ei enää palata eikä puheenjohtaja tarkenna annettua käännöstä.

Kun pohditaan, mitä metakielellinen puhe kertoo kielikäsityksistä, on mielenkiintoista huomata, että esimerkissä voidaan tulkita olevan hienoista valtakamppailun sävyä. Kokouksen puhujilla on yleensä mahdollisuus itse valita, millä tavalla he esittävät asiat kahdella kielellä, ja toisen puheen referointia tekee lähinnä puheenjohtaja. Esimerkissä esittelijä päätyy kielellisistä käytänteistä neuvottelun tuloksena välittämään kuulijoille toisen puhujan puhetta. Kuten esimerkin lopusta havaitaan, puheenvuoron saatuaan esittelijä kommentoi ja täydentää suomeksi aiemman ruotsinkielisen esityksen sisältöä. Muodollisen kokouksen kontekstissa tämä kääntämisen tarkkuus vastaa vallitsevaa kielikäsitystä osin siitä syystä, että suuri enemmistö kokouksen osallistujista ymmärtää molempia kieliä. Yleinen kielentuntemuksen taso siis vaikuttaa kielitietoisuuden kautta sosiaaliseen toimintaan.

Lopuksi

Tämän kirjoituksen tavoitteena on ollut pohtia kääntämiseen liittyviä käsitteitä ja selvittää, mitä kielitietoisuuden ja kielikäsityksen käsitteet kertovat tilanteisen kääntämisen käytänteistä. Kirjoituksessa esitetään, että metakielellisen puheen pe-

rusteella voitaisiin tehdä joitakin päätelmiä kokouksen kielellisiä valintoja ohjaavista säännönmukaisuuksista.

Yhden esimerkin tarkastelun pohjalta näyttää siltä, että kokouksen osallistujien jaettu kielikäsite tukee kahdella kielellä toimimista, vaikka enemmistön kielitaito periaatteessa mahdollistaisikin yksikielisen kokouksen. Sosiaalinen normi ja kielilaki sen sijaan eivät tätä mahdollista. Metakielellinen puhe osoittaa, että puheenjohtajalla ja esittelijöillä on kielitietoisuutta, jonka avulla he tunnistavat sosiaalista normia haastavat tilanteet. Koska osallistujilla on oikeus osallistua kokoukseen omalla kielellään, asiat esitetään pääasiassa kahdella kielellä. Sosiaalista normia noudatetaan, jolloin myös kodifioitu normi tulee huomioon otetuksi eli esimerkiksi mahdolliset kielilain vaatimukset täytyvät.

Tilanteisen kääntämisen mahdollistaa puheenjohtajien ja esittelijöiden kielitaito, mutta sen toteutumista ohjaa motivaatio eli lähinnä valppaus vuorovaikutustilanteessa. Motivoitumiseen liittyvät kiinteästi sosiaaliset taidot eli kyky tunnistaa tilanteet, joissa tilanteinen kääntäminen on tarpeen. Tässä on siis kyse kielitietoisuuden ja kielikäsiteyksen yhteisvaikutuksesta. Toimiminen toistuvasti kaksikielisissä tilanteissa vaikuttaa epäilemättä kaikkien kokouksen osallistujien kielitietoisuuden tasoon ja rakentaa sitä kautta yhteistä kielikäsiteystä.

Yksi mahdollinen tapa kehittää tilanteista kääntämistä olisi mallintaa sen edellyttämää kompetenssia tarkemmin samaan tapaan kuin ammattikäntämisen osalta on tehty. Tällaisessa kompetenssimallissa pitäisi ottaa kääntämisen yleisten normien ohella huomioon yhteisöllisen kielikäsiteyksen tilanteittain vaihtelevat vaatimukset. Tilannekohtainen on myös vaadittu kielitietoisuuden taso. Sen tarkastelun voisi yhdistää motivaatiotekijöiden pohdintaan. Näin toimien

puheenjohtajan ja esittelijöiden kieli-tietoisuutta ja kielellistä toimintaa voitai-siin kehittää systemaattisesti.

Tässä kirjoituksessa tilanteista kääntä-mistä on tarkasteltu vain yhden esimer-kin kautta. Jatkossa ilmiöön liittyviä kä-sitteitä olisi hyvä tarkastella toisenlaisessa kaksikielisessä kokouksessa, esimerkiksi sellaisessa, jossa on tulkkaus. Vaikka ko-koukseen osallistuvat henkilöt ovat tottu-neet kaksikielisiin tilanteisiin, osallistu-jien kielitietoisuuden taso silti vaihtelee. Näin kokouksissa ei kielen osalta välttä-mättä toimita tietoisesti systemaattisesti vaan intuitiivisesti tilanteen mukaan. Tä-män intuition, kielitietoisuuden ja kieli-käsityksen suhde muodostaa haastavan tutkimuskentän jatkotutkimuksille.

MERJA KOSKELA
etunimi.sukunimi@uva.fi

Lähteet

- ALANEN, RIIKKA 2000: Vygotsky, van Lier ja kielenoppiminen. Sosiokulttuurinen viitekehys kielellisen tietoisuuden ja vieraan kielen oppimisen tutkimuksessa. – Paula Kalaja & Lea Nieminen (toim.), *Kielikoulussa – kieli koulussa* s. 95–120. Jyväskylä: Suomen soveltavan kieli-tieteen yhdistys AFinLA.
- BLOM, JAN-PETTER – GUMPERZ, JOHN J. 1986: Social meaning in linguistic structure. Code-switching in Norway. – John J. Gumperz & Dell Hymes (toim.), *Directions in sociolinguistics* s. 407–434. Oxford: Basil Blackwell.
- COUPLAND, NIKOLAS – JAWORSKI, ADAM 2004: Sociolinguistic perspectives on metalanguage. Reflexivity, evaluation and ideology. – Nikolas Coupland, Adam Jaworski & Dariusz Galasiński (toim.), *Metalanguage. Social and ideolo-gical perspectives* s. 15–51. Berlin: Mouton de Gruyter.
- DEL TORTO, LISA M. 2008: Once a broker, always a broker. Non-professional interpreting as identity accomplishment in multigenerational Italian-English bi-lingual family interaction. – *Multilingua. Journal of Cross-Cultural and Inter-language Communication* 27 s. 77–97.
- EMT EXPERT GROUP 2009: *Competences for professional translators, experts in multilingual and multimedia communi-cation*. http://ec.europa.eu/dgs/translation/programmes/emt/key_documents/emt_competences_translators_en.pdf (7.1.2015).
- GUTT, ERNST-AUGUST 2000: *Translation and relevance. Cognition and context*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- GÖPFERICH, SUZANNE 2009: Towards a model of translation competence and its acquisition. The longitudinal study TransComp. – Susanne Göpferich, Arnt Lykke Jakobsen & Inger M. Mees (toim.), *Behind the mind. Methods, models and results in translation process research* s. 11–37. Copenhagen Studies in Language 37. Copenhagen: Samfundslitteratur Press.
- HALVERSON, SANDRA 2010: Translation. – Yves Gambier & Luc van Doorslaer (toim.), *Handbook of translation studies volume 1* s. 378–384. Amsterdam: John Benjamins.
- HARJUNPÄÄ, KATARIINA 2011: *Kielimuurin murtajat – Käännökset arkikeskuste-lun jäsentäjinä Penedon suomalaisessa siirtokunnassa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kieli. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/26473/kielimuu.pdf?sequence=1> (7.1.2015).
- Kielilaki* (2003/423). <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030423> (18.8.2015).
- KOSKELA, MERJA 2012: Puheenjohtaja kielenvälittäjänä kaksikielisessä kokouk-sessa. – Niina Nissilä & Nestori Siponkoski (toim.), *Kielet liikkeessä* s. 94–105.

- Vakki Publications 1. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- KOSKELA, MERJA – PILKE, NINA 2014: From slow repetition to awkward omission. Economic, efficient, and precise language use in bilingual formal meetings. – *Multilingua*. Ahead of print. <http://www.degruyter.com/view/j/mult-ahead-of-print/multi-2014-0075/multi-2014-0075.xml> (24.9.2015).
- KOSKELA, MERJA – PUSKALA, JAANA 2012: Tvåspråkig möteskommunikation som diskursiv praktik. – Ann-Catrine Edlund & Ingmarie Mellenius (toim.), *Svenskans beskrivning* 32 s. 129–139. Umeå: Umeå universitet.
- LUCY, JOHN A. 1993: Reflexive language and the human disciplines. – John A. Lucy (toim.), *Reflexive speech and metapragmatics* s. 9–32. Cambridge: Cambridge University Press.
- MERTZ, ELISABETH – YOVEL, JONATHAN 2003: Metalinguistic awareness. – Jan-Ola Östman, Jef Verschueren, Jan Blommaert & Chris Bulcaen (toim.), *The handbook of pragmatics online* s. 1–26. www.benjamins.com/online/bop/10.1.2014.
- MÄNTYNEN, ANNE – HALONEN, MIA – PIETIKÄINEN, SARI – SOLIN, ANNA 2012: Kieli-ideologioiden teoriaa ja käytäntöä. – *Virittäjä* 116 s. 325–348.
- NIKKO, TUIJA 2009: *Dialogic construction of understanding in cross-border corporate meetings*. Acta Universitatis Oeconomicae Helsingiensis A-351. Helsinki: Helsinki School of Economics.
- PACTE 2005: Investigating translation competence. Conceptual and methodological issues. – *Meta* 50 s. 609–619.
- 2007: Zum Wesen der Übersetzungskompetenz. Grundlagen für die experimentelle Validierung eines Ük-Modells. – G. Wotjak (toim.), *Quo vadis Translatologie? Ein halbes Jahrhundert universitäre Ausbildung von Dolmetschern und Übersetzen in Leipzig. Rückschau, Zwischenbericht und Perspektiven aus der Außensicht* s. 327–342. Berlin: Frank & Timme.
- PÉREZ-GONZÁLEZ, LUIS – SUSAM-SARAEVA, SEBNEM 2012: Non-professionals translating and interpreting. Participatory and engaged perspectives. – *The Translator* 18 s. 149–165.
- PILKE, NINA – SALMINEN, SANNA 2013: *Kielelliset käytänteet Pohjanmaan maakunnan yhteistyöryhmän (MYR) kaksikielisissä kokouksissa. Tilannesidonnainen samanaikaisuus ja kieli-valinnan vaihtoehtoisuus viestinnän ja vuorovaikutuksen näkökulmasta*. Selvityksiä ja raportteja 183. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- RAUCH, DOMINIQUE P. – NAUMANN, JOHANNES – JUDE, NINA 2011: Metalinguistic awareness mediates effects of full biliteracy on third language reading proficiency in Turkish-German bilinguals. – *International Journal of Bilingualism* 16 s. 402–418.
- SAVINIEMI, MAIJA 2015: *On noloa, jos ammattilaiset tekevät tökeröitä kielioppivirheitä. Toimitushenkilökunnan kielenhuoltotiedot, -käytännöt ja -diskurssit*. Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora 127. Oulu: Oulun yliopisto.
- SULKUNEN, PEKKA 1994: *Sosiologian avaimet*. Porvoo: WSOY.
- TOURY, GIDEON 1995: *Descriptive translation studies and beyond*. Amsterdam: John Benjamins.
- VARIS, MARKKU 2012: *Kielikäsitys yläkoulun äidinkielen oppikirjoissa*. Acta Universitatis Ouluensis E127. Oulu: Oulun yliopiston tutkijakoulu, Oulun yliopisto.
- VIRKKULA-RÄISÄNEN, TIINA 2010: Linguistic repertoires and semiotic resources in interaction. A Finnish Manager as a mediator in a multilingual meeting. – *Journal of Business Communication* 47 s. 505–531.